

طرح تاریخ شفاهی وزارت آموزش و پرورش

تاریخ شفاهی نقش وزارت آموزش و پرورش در دفاع مقدس

رحیم روح بخش^۱

فریده حشمتی^۲

چکیده

با توجه به جایگاه تاریخ شفاهی به عنوان گنجینه‌ای گران بها برای بازتاب رشادت‌ها و تلاش‌های پیش‌کسوتان دفاع مقدس در وزارت آموزش و پرورش، به‌خصوص پاسداشت 36 هزار دانش‌آموز شهید و چهار هزار معلم شهید و ایثارگر، طرح تاریخ شفاهی نقش آموزش و پرورش در دفاع مقدس بنا بر ضرورت‌های ذیل، اهمیت ویژه‌ای دارد:

1- بسیاری از یادمانده‌ها و خاطرات دست‌اندرکاران آموزش و پرورش در دفاع مقدس در آستانه‌ی فراموشی قرار گرفته و حتی به تدریج حماسه‌هایی، چون فعالیت‌های ستاد امداد و پشتیبانی جنگ وزارت آموزش و پرورش، اعزام معلمان و دانش‌آموزان به جبهه، فعالیت مجتمع‌های آموزشی رزمندگان، تدوین مقررات و آیین‌نامه‌های آموزشی، مدارس مناطق جنگی، مراکز آموزشی در جبهه، ادامه تحصیل و کلاس‌های جبرانی و تقویتی دانش‌آموزان رزمنده، امکانات و امتحانات، سهمیه رزمندگان و ... در حال محو شدن از خاطرات است.

2- تجارب و اقدامات ایثارگرانه‌ی مدیران ستادی و کارشناسان آموزشی و معلمان مجتمع‌های آموزشی رزمندگان عرصه‌ی دفاع مقدس در آموزش و پرورش که می‌تواند الگوی ایثار و فداکاری و افتخار وزارت‌خانه باشد، متأسفانه پس از بازنشستگی و جدایی از سازمان، از دسترس خارج شده و از آن بهره‌برداری نمی‌شود.

3- پژوهش‌گران، به‌خصوص دانشجویانی که درصدد نگارش پایان‌نامه در عرصه‌های دفاع مقدس هستند، از دسترسی به اسناد و منابع شفاهی دست اول نیز محروم‌اند.

بر این اساس، طرح «تاریخ شفاهی نقش وزارت آموزش و پرورش در دفاع مقدس» می‌تواند مقدمه و تمهیدی باشد بر بهره‌برداری از اسناد آموزش و پرورش در حوزه‌ی دفاع مقدس و حتی زمینه‌ای برای طرح جمع‌آوری خاطرات و تجارب دست‌اندرکاران دفاع مقدس در آموزش و پرورش دوران جنگ، چنان‌که اندک اسناد ارائه‌شده در این مقاله، بخش‌هایی از این حماسه‌آفرینی را در موضوعات زیر نشان می‌دهد: نقش ستاد امداد و پشتیبانی جنگ وزارت آموزش و پرورش، چارت سازمانی و شرح وظایف ستاد، فعالیت‌های ستاد در پشت جبهه (راه‌اندازی 191 مجتمع آموزشی رزمندگان در مراکز استان‌ها و برخی شهرها)، فعالیت‌های ستاد در قرارگاه‌ها و یگان‌های نظامی (راه‌اندازی 62 مجتمع آموزشی رزمندگان در مناطق جنگی)، تدوین قوانین و مقررات امتحانات و ادامه تحصیل دانش‌آموزان رزمنده و ...

¹ - دانشجوی کارشناسی ارشد، مسئول مرکز اسناد و کتابخانه‌های شورای عالی آموزش و پرورش

² - کارشناس ارشد تاریخ، دبیر تاریخ آموزش و پرورش

کلیدواژه‌ها: ستاد امداد و پشتیبانی جنگ، وزارت آموزش و پرورش، مجتمع‌های آموزشی رزمندگان، ایثار

مقدمه

جنگ با فرهنگ و آموزش تناقض دارد، اما به گواهی تاریخ، جبهه‌های جنگ دوران هشت ساله‌ی دفاع مقدس، سراسر آموزش دانش و پرورش روح بود. همه‌ی وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌ها بنا به وسع و امکانات خود در این عرصه نقش‌آفرینی کردند. در این میان به جرئت می‌توان ادعا کرد که وزارت آموزش و پرورش نقش منحصر به فردی در دفاع مقدس داشت؛ به جز عزیمت هزاران دانش‌آموز و معلم فرهنگی به جبهه‌ها، به سرعت نیروهای ستادی وزارت آموزش و پرورش دست به کار شدند تا با اتخاذ تدابیر لازم و تدوین و تنظیم مقررات آموزشی، زمینه‌ای فراهم کنند که دانش‌آموزان و معلمان آموزش و پرورش در کنار تحصیل علم و دانش، بتوانند همچون سایر اقشار جامعه در دفاع مقدس نقش‌آفرینی کنند. در وهله‌ی نخست و در یک برآورد کلی، به نظر می‌رسد همه‌ی این تکاپوهای مختلف برای امکان ادامه تحصیل و جبران عقب‌ماندگی درسی دانش‌آموزان تعریف شده بود، ولی بررسی جوانب مختلف موضوع، ابعاد گسترده و چندجانبه‌ای دارد که ناشی از اهتمام و ایثار فوق‌العاده است. این ظرفیت زمانی قابل تأمل خواهد بود که با نگاهی به آمارهای مختلف مربوطه، بتوان زوایای مختلف امر را ارزیابی کرد. یک گزارش رسمی از واحد امور ایثارگران وزارت آموزش و پرورش (سند: چگونگی تأسیس و توسعه‌ی مجتمع‌های رزمندگان، مدارس ایثارگران، ص 1) حاکی است که آمار آموزش و پرورشی‌های اعزامی به جبهه در قالب تعریف‌شده‌ی ستاد امداد و پشتیبانی جنگ وزارت آموزش و پرورش به شرح ذیل است:

تعداد معلمان اعزام‌شده به جبهه‌ها: 92883 نفر

تعداد دانش‌آموزان اعزام‌شده به جبهه‌ها: 550000 نفر

تعداد کارکنان اداری اعزام‌شده به جبهه‌ها: 18084 نفر

تعداد دانشجو معلمان اعزام‌شده به جبهه‌ها: 18300 نفر

ناگفته پیداست که به جز این آمارها، هزاران نفر از مجموع کارکنان آموزش و پرورش نیز در صدها مجتمع و کلاس درس مناطق پشت جبهه به رزمندگان دانش‌آموز آموزش دادند و عقب‌ماندگی‌های درسی آنان را جبران کردند. یک آمار رسمی تعداد مجتمع‌های آموزشی رزمندگان فعال را به این شرح گزارش کرده است:

تعداد مجتمع‌های درون جبهه: 62 مجتمع

تعداد مجتمع‌های پشت جبهه: 191 مجتمع

تعداد مجموع کلاس‌های دایر: 4476 کلاس

بدین ترتیب این آمار افتخارآمیز برگ زرینی از ایثارگری دانش‌آموزان و فرهنگیان را در طی دوران دفاع مقدس و نقش‌آفرینی کم‌نظیر وزارت آموزش و پرورش را در مقایسه با سایر وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های دولتی نشان می‌دهد. اما به نظر می‌رسد به‌رغم این همه همت و تلاش، چنان‌که باید و شاید این نقش بیان نشده و در عرصه‌ی دفاع مقدس معرفی

نشده است، به طوری که نگارندگان به‌رغم تلاش فراوان، نتوانستند یک کتاب و حتی یک مقاله‌ی علمی معتبر - صرف نظر از نگاه‌های حماسه‌سرایانه و تبلیغی - برای این منظور بیابند. امید که با تحقق طرح تاریخ شفاهی نقش آموزش و پرورش در دفاع مقدس، زمینه‌ای فراهم شود تا با بهره‌گیری از روش مصاحبه و تاریخ شفاهی در کنار اسناد موجود، این نقش فراموش‌شده جاودانه شود.

الف - چرا تاریخ شفاهی نقش وزارت آموزش و پرورش در دفاع مقدس؟

- 1- تا ضبط و ثبت و طبقه‌بندی تجربه‌ها و رشادت‌های مدیران، فرماندهان و عوامل مهم نقش‌آفرین در عرصه‌ی دفاع مقدس در آموزش و پرورش فراهم شود.
- 2- زمینه‌ی آزادسازی اطلاعات و تبادل تجارب فراهم‌شده با سایر خاطرات و اسناد فراهم شود.
- 3- تجارب و اطلاعاتی که با صرف هزینه‌های زیاد به دست آمده، از بین نرود و به ابزاری برای پویایی سیستم تبدیل شود.
- 4- خلاقیت و نوآوری‌های مدیران و فرماندهان موفق، کشف و به عنوان الگویی برای آیندگان، مورد استفاده قرار گیرد.
- 5- سخت‌کوشی و پشتکار دانش‌آموزان در تحصیل و تهذیب، الگوی آیندگان، به‌خصوص دانش‌آموزان قرار گیرد.
- 6- امکان تجزیه و تحلیل اسناد، مصوبات، دستورالعمل‌ها و به طور کلی، تصمیمات گرفته‌شده‌ی مربوطه حاصل می‌شود.
- 7- به نیاز پژوهش‌گران به منابع شفاهی غیر از منابع اسنادی برای بازکاوی نقش آموزش و پرورش پاسخ داده شود.

ب - موضوعات عمده‌ی طرح:

- 1- از مدرسه تا جبهه
 - مدارس در حال و هوای جبهه و جنگ
 - انگیزه‌ی اعزام به جبهه، معلم و دانش‌آموز
 - فرهنگ و نظامی‌گری
 - تحصیل در کنار تهذیب
- 2- تدوین مقررات و آیین‌نامه‌ها
 - تشکیل ستاد امداد و پشتیبانی (جنگ) وزارت آموزش و پرورش
 - تشکیل معاونت جنگ در معاونت هماهنگی و امور استان‌های وزارت آموزش و پرورش
 - مجتمع‌های آموزشی رزمندگان، اقدامی جهت رفع عقب‌ماندگی درسی دانش‌آموزان رزمنده
 - تدوین قوانین و مقررات ادامه تحصیل دانش‌آموزان در شورای عالی آموزش و پرورش
- 3- مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در قرارگاه‌ها و یگان‌های نظامی

- اوقات فراغت از جنگ، فرصتی مغتنم برای ادامه تحصیل در جبهه
- ثبت نام، تشکیل پرونده و مقررات ادامه تحصیل در واحدهای آموزشی مناطق جنگی
- تشکیل کلاس و درس در شرایط جنگی
- ترغیب افراد ترک تحصیل کرده به ادامه تحصیل در واحدهای آموزشی مناطق جنگی
- اداره و همکاری به جای امکانات در واحدهای آموزشی یگان‌ها
- طنزها و لطیفه‌ها در کلاس و درس واحدهای آموزشی مناطق جنگی
- برگزاری امتحانات و آزمون کنکور و صدور کارنامه‌ی تحصیلی در مناطق جنگی
- 4- مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در شهرهای کشور
 - مجتمع‌های آموزشی، گامی برای تقویت علمی دانش‌آموزان رزمنده
 - تشکیل مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در مراکز استان‌ها و شهرهای بزرگ کشور
 - برگزاری کلاس‌ها خارج از چارچوب آموزش رسمی نه ماهه برای هر سال تحصیلی
 - امتحانات و تقلب
 - برگزاری کلاس‌های تقویتی آزمون کنکور در مجتمع‌های آموزشی رزمندگان
 - تهیه و توزیع جزوه‌های تست و کنکور به وسیله‌ی مؤسسه‌ی آموزشی رزمندگان
 - تعیین سهمیه‌ی مخصوص دانش‌آموزان رزمنده برای کنکور، گامی برای سهولت ورود رزمندگان به دانشگاه‌ها

ج - اسناد ستادی آموزش و پرورش سخن می‌گویند:

وزارت آموزش و پرورش به عنوان بزرگ‌ترین و گسترده‌ترین وزارت‌خانه از نظر منابع انسانی و مالی کشور، همچون سایر وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های دیگر نقش مهمی در طی هشت سال دفاع مقدس سال‌های 1359-1367 ایفا کرد. از آنجا که بعضی از معلمان، کارکنان و دانش‌آموزان، همچون سایر اقشار جامعه از همان آغاز به جبهه‌های جنگ شتافتند و حتی در مقاطعی بخش عمده‌ای از نیروهای اعزامی داوطلب به جبهه‌ها را تشکیل می‌دادند، برای سازمان‌دهی بیشتر، اعم از: اعزام دانش‌آموزان، معلمان و سایر کارکنان وزارت‌خانه، برنامه‌ریزی تحصیلی و جبران عقب‌ماندگی درسی دانش‌آموزان رزمنده، رسیدگی به وضعیت دانش‌آموزان مناطق جنگی در غرب کشور و مواردی از این قبیل، در این وزارت‌خانه ستادی به عنوان «ستاد امداد و پشتیبانی حل مشکلات دانش‌آموزان» با مسئولیت آقای سیدمهدی امینی از نیروهای توانمند وزارت آموزش و پرورش تشکیل شد. این ستاد موفق شد طی سه سال امور مربوطه را پی‌گیری و حل و فصل کند، اما به‌رغم گذشت این مدت به نظر می‌رسید که در برخی از شهرستان‌ها با حرکت امداد و پشتیبانی برخورد جدی نشده و حتی در تعامل ستاد با برخی سازمان‌ها، در خصوص برخی مسائل، از جمله امتحانات دانش‌آموزان رزمنده ناهماهنگی‌هایی به وجود آمده بود (سند شماره‌ی 13727/س، تاریخ 63/5/29). یک گزارش دیگر حاکی است که تا زمان آغاز سال تحصیلی جدید 63-64 ستاد امداد در بسیاری از آموزشگاه‌ها، حتی در برخی شهرستان‌ها هم تشکیل نشده بود (سند شماره‌ی 14004/س، تاریخ 63/6/4). تا اینکه بعد از مدتی به منظور هماهنگی بیشتر بین همه‌ی

قسمت‌های وزارت‌خانه برای ارائه‌ی خدمات بهتر، این ستاد به «معاونت هماهنگی و امور استان‌ها»ی وزارت آموزش و پرورش ملحق شد. بر همین اساس، در حکمی که آقای سیدکاظم اکرمی، وزیر وقت آموزش و پرورش، به آقای مرتضی کتیرایی، معاون هماهنگی و امور استان‌های وزارت‌خانه ابلاغ کرد، با اشاره به اینکه: «به فرموده‌ی امام، جنگ در رأس همه‌ی مسائل است و سیاست کلی وزارت آموزش و پرورش در جهت تقویت بیشتر ستاد امداد و پشتیبانی و حل مشکلات دانش‌آموزان رزمنده می‌باشد»، تأکید کرد ستاد مذکور با الحاق به معاونت هماهنگی و امور استان‌ها به فعالیت خود ادامه داد تا «از طریق همکاری هرچه بیشتر مدیران کل محترم اداره‌های آموزش و پرورش استان‌ها موفق باشد» (شماره‌ی 19467/دو، تاریخ 63/10/3). در پی آن، آقای کتیرایی طی دستورالعملی به مدیران اداره‌های کل آموزش و پرورش استان‌ها با اشاره به تفویض ستاد امداد و پشتیبانی جنگ وزارت‌خانه به معاونت مذکور، خواستار انتصاب مسئولان ستاد امداد و پشتیبانی استان به وسیله‌ی مدیران کل و در هماهنگی با دفتر معاونت هماهنگی و امور استان‌های وزارت‌خانه، و همچنین مسئولان ستاد امداد و پشتیبانی شهرستان، منطقه، بخش با ابلاغ رئیس اداره و مسئول ستاد امداد و پشتیبانی آموزشگاه با ابلاغ رئیس آموزشگاه گردید. در این دستورالعمل تأکید شده است: «کلیه‌ی امور مربوط به جنگ، اعم از جذب و معرفی و اعزام نیرو و همچنین امور آموزشی رزمندگان و جمع‌آوری کمک‌های نقدی و غیرنقدی دانش‌آموزان و فرهنگیان در آموزش و پرورش باید از طریق این ستاد انجام گیرد.» در پایان نیز با اشاره به مأموریت پرسنل مورد نیاز ستاد امداد و پشتیبانی تا زمان تصویب نمودار تشکیلاتی ستاد مذکور، تأکید شده است: «نظر به اهمیت مسئله‌ی جنگ در آموزش و پرورش، کلیه‌ی مدیران واحدها و دوائر، لازم است وسایل نقلیه و امکانات مورد نیاز واحدهای ستاد امداد و پشتیبانی را در اختیار قرار دهند.» (سند شماره‌ی 587/هما، تاریخ 63/10/27)

چنین به نظر می‌رسد در مدت نه چندان کوتاهی چارت سازمانی و نمودار ستاد امداد و پشتیبانی در ذیل معاونت هماهنگی و امور استان‌های وزارت آموزش و پرورش تصویب و تشکیل شد. در مقدمه‌ی شرح وظایف آیین‌نامه‌ی تشکیل ستاد مذکور با اشاره به اینکه «وزارت آموزش و پرورش که بیش از چند میلیون نیروی فعال و حافظ انقلاب اسلامی را تحت پوشش دارد، باید حداقل یک‌دهم اوقات سالیان این جوانان را به شکلی سازمان دهد تا در مسیر ساختن و ساخته شدن در خدمت انقلاب اسلامی قرار گیرند.» یادآور شده است: «بدین منظور تشکیلاتی منسجم تحت عنوان ستاد امداد و پشتیبانی در وزارت آموزش و پرورش به وجود آمده که در آن فرایند سازمان‌دهی دانش‌آموزان و معلمان از طریق مسئولان آموزش و پرورش با همکاری صمیمانه‌ی نهادهای انقلاب اسلامی صورت می‌گیرد تا علاوه بر جبران عقب‌ماندگی‌های درسی در تقویت روحیه‌ی آنان قدم‌های مؤثری نیز برداشته شود.» سپس در ادامه، اهداف آن ستاد را در سه بند به شرح ذیل ذکر کرده است:

1- اجرای فرامین امام امت مبنی بر ضرورت پشتیبانی از:

الف) جبهه‌های نبرد حق علیه باطل

ب) خدمات پشت جبهه و جمع‌آوری کمک‌های نقدی و غیرنقدی دانش‌آموزان و فرهنگیان و بازسازی مناطق جنگی

2- برنامه‌ریزی امور آموزشی رزمندگان دانش‌آموز به منظور جبران عقب‌ماندگی تحصیلی و برگزاری امتحانات

3- برآورد و ارزش‌یابی نیروها پس از بازگشت از جبهه

مراحل اجرایی طرح را نیز نخست: «جذب و پذیرش و معرفی نیروهای واجد شرایط بر اساس نیاز سپاه پاسداران و دیگر ارگان‌ها جهت اعزام» ذکر کرده با این تبصره که «مسئولیت نیروهای اعزامی از زمان معرفی و در حین مأموریت به عهده‌ی ارگان‌های ذیربط خواهد بود.» سپس راجع به شرح وظایف ستاد مرکزی امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش آمده است: «این ستاد به برنامه‌ریزی کلی و هماهنگی بین استان‌ها و کنترل و نظارت اجرای صحیح برنامه‌ها می‌پردازد.» مسئول این ستاد با ابلاغ معاون هماهنگی و امور استان‌های وزارت آموزش و پرورش تعیین می‌شود. مهم‌تر آنکه برای اتخاذ تصمیم‌های لازم در این ستاد، شورای هماهنگی مرکب از: معاون هماهنگی و امور استان‌ها (به عنوان مسئول شورا)، معاون امور پرورشی، مسئول ستاد مرکزی و نماینده‌ی تام‌الاختیار فرماندهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (مسئول بسیج) و عنداللزوم نمایندگان تام‌الاختیار جهاد سازندگی و ستاد بازسازی مناطق جنگ‌زده و ... بنا به تشخیص مسئول شورای هماهنگی ستاد مرکزی تشکیل خواهد شد. این شورا وظیفه دارد:

1- خط مشی و سیاست‌های کلی ستاد را تعیین کند.

2- مشکلات و تنگناهای اجرایی ستاد را جهت نیل به اهداف رفع کند.

3- بین ستاد و سایر قسمت‌های ذیربط هماهنگی ایجاد کند.

نکته‌ی قابل توجه اینکه مشابه همین تشکیلات در سلسله مراتب پایین‌تر وزارت‌خانه، یعنی در: اداره‌ی کل آموزش و پرورش استان، اداره‌ی آموزش و پرورش شهرستان یا منطقه، بخش و بالاخره آموزشگاه نیز تشکیل خواهد شد؛ به طور نمونه اعضای ستاد امداد و پشتیبانی هر واحد آموزشی عبارت از: رئیس آموزشگاه، مسئول امور تربیتی و مسئول ستاد امداد و پشتیبانی آموزشگاه خواهد بود که در شرح وظایف آنان آمده است:

1- گرفتن دستورالعمل‌ها از ستاد شهرستان یا منطقه و شرکت در جلسات هماهنگی ستاد شهرستان

2- اعلام بخش‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها به همه‌ی معلمان و دانش‌آموزان به منظور جذب نیرو

3- معرفی محصلان واجد شرایط به واحد بسیج شهرستان جهت اعزام و ارسال رونوشت معرفی‌نامه به ستاد شهرستان

4- معرفی معلمان جهت اعزام به ستاد شهرستان

5- جمع‌آوری کمک‌های نقدی و غیرنقدی دانش‌آموزان و معلمان

البته در این آیین‌نامه پیش‌بینی شده است که رئیس ستاد مرکزی امداد و پشتیبانی را چند معاون به عنوان ارکان ستاد، شامل: معاون هماهنگی و تحقیقات و برنامه‌ریزی، معاون روابط عمومی و امور مالی و اداری، معاون آموزشی، معاون پشتیبانی رزمی و معاون امداد یاری خواهند کرد. در شرح وظایف هر یک از این معاونت‌ها هم مواردی با توجه به حوزه‌ی اختیارات آنها ذکر شده است؛ مثلاً شرح وظایف معاونت روابط عمومی و امور مالی - اداری در II بند و چهار بخش اصلی عبارت است از:

الف) رسیدگی به امور مالی و تدارکات (ب) تبلیغات و انتشارات و ارتباطات (ج) پذیرش و اعزام (د) تعاون و ارزش‌یابی.

در شرح وظایف معاون آموزشی نیز به موارد زیر اشاره شده است:

تهیه‌ی بخش‌نامه‌های مربوط به امور آموزشی رزمندگان، رسیدگی به مشکلات آموزشی رزمندگان، اخذ آمار اعزام‌شدگان به جبهه‌ها، تأمین معلم برای مجتمع‌های آموزشی رزمندگان، برآورد میزان اعتبار بودجه جهت حق‌التدریس معلمان مجتمع‌های آموزشی، تشکیل مجتمع آموزشی رزمندگان در شهرستان و منطقه، تشکیل مجتمع آموزشی شبانه‌روزی در مرکز استان، تشکیل مجتمع آموزشی در لشکر و تیپ مربوط به هر استان در جبهه، برگزاری امتحانات رزمندگان با همکاری و نظارت اداره‌ی کل امتحانات. اما شرح وظایف معاون پشتیبانی رزمی مربوط به تأمین نیروهای فنی و تدارکاتی از دانش‌آموزان و هنرجویان فنی هنرستان‌ها و سایر قسمت‌ها بود که در سه بخش، شامل: تأمین نیرو برای عملیات رزمی، امور تخصصی و تدارکات رزمی و امور فرهنگی رزمی دسته‌بندی شده بود. ضمن تقسیم شرح وظایف معاون امداد به دو بخش برادران و خواهران، درباره‌ی وظایف بخش برادران آمده است: جذب واجدین شرایط جهت آموزش امداد پزشکی، جمع‌آوری و ارسال کمک‌های نقدی و غیرنقدی دانش‌آموزان و معلمان و شرکت نیروها در بازسازی مناطق جنگی. وظایف بخش خواهران نیز، شامل: جذب و آموزش خواهران علاقه‌مند امداد پزشکی، بافت البسه‌ی گرم برای جبهه‌ها، دوخت البسه‌ی نظامی، بسته‌بندی کمک‌های جمع‌آوری‌شده برای جبهه‌ها که مجموعه‌ی این وظایف در سه بخش: بازسازی مناطق جنگ‌زده، امداد در حوادث و سوانح و امداد در جمع‌آوری کمک‌ها دسته‌بندی شده است. ناگفته نماند که چنین سازمان‌دهی در سطوح پایین‌تر، یعنی در اداره‌های کل استان‌ها و اداره‌های شهرستان‌ها نیز به عمل آمده است (سند شماره‌ی 18/هما، تاریخ 64/1/17).³

نمودار سازمانی نشان می‌دهد که عملاً همه‌ی معاونت‌ها و واحدهای وزارت آموزش و پرورش درگیر مسئله‌ی جنگ شده بودند و هر یک با توجه به حوزه‌ی مسئولیت‌های خویش، وظایف مربوطه را در ارتباط با جبهه و جنگ، به‌خصوص مسئله‌ی مجتمع‌های آموزشی رزمندگان عهده‌دار شدند؛ حتی بعدها با برخی از معاونت‌های آموزش و پرورش، جداگانه توافق‌نامه‌هایی منعقد شد، از جمله با توجه به نیاز جبهه‌ها به نیروهای فنی - مهندسی، میان معاونت هماهنگی و امور استان‌ها - که در این زمان عملاً به معاون امور جنگ وزارت آموزش و پرورش تبدیل شده بود - با معاونت آموزش فنی و حرفه‌ای به ریاست مرحوم آقای جعفر علاقه‌مندان منعقد شد که بر اساس برخی از مفاد آن: «ستاد امداد و پشتیبانی جنگ موظف است پرسنل فنی و تخصصی، اعم از موظف و غیرموظف وزارت متبوع را برای سازمان رزمی در رده‌های تخصصی دعوت کند که نیروهای فوق برحسب رده‌های تخصصی سازمان‌دهی رزمی خواهند شد، اما در حال حاضر از نیروهای داوطلب برای اعزام به جبهه‌ها دعوت به عمل می‌آید.» در این توافق‌نامه همچنین مقرر شد معاونت فنی و حرفه‌ای موظف است کلیه‌ی امکانات تجهیزاتی، تعمیراتی، آموزشی، آزمایشگاهی و پرسنلی خود را برای آموزش‌های مورد نیاز جبهه‌ها، نظیر: باطری‌سازی، تراشکاری، ساختمان، خیاطی و ... بسیج نماید (سند شماره‌ی 1728/هما، تاریخ

³ - گفتنی است که این مجموعه‌ی چهارده صفحه‌ای به همراه یک نمودار یک صفحه‌ای از چارت ستاد امداد و پشتیبانی برای تمام استان‌ها و شهرستان‌ها ارسال شد و به نظر می‌رسد جز در برخی موارد خاص تا آخر جنگ رسمیت داشت.

مدت کوتاهی بعد از سازمان‌دهی و تثبیت موقعیت ستاد مرکزی امداد و پشتیبانی جنگ وزارت آموزش و پرورش، توافق‌نامه‌ای میان این ستاد با ستاد مرکزی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به ریاست وقت، علیرضا افشار، درباره‌ی نحوه‌ی جذب و اعزام دانش‌آموزان و کارکنان آموزش و پرورش به جبهه‌های جنگ حق علیه باطل و همچنین اعزام معلمان علاقه‌مند به تدریس در مجتمع‌های آموزشی رزمندگان مستقر در جبهه منعقد شد. بر اساس این توافق‌نامه «کلیه‌ی توافق‌نامه‌های قبلی که با مفاد این توافق‌نامه مغایرت داشته باشد، کان لم یکن تلقی گردید.» در این توافق‌نامه جزئیات کامل چگونگی اعزام معلمان، دانش‌آموزان و کارکنان آموزش و پرورش به جبهه‌ها و مجتمع‌های آموزشی رزمندگان، دوره‌ی استقرار در مناطق جنگی، مراجعت از جبهه، چگونگی ادامه تحصیل و نحوه‌ی برگزاری امتحانات دانش‌آموزان رزمنده و مواردی از این قبیل پیش‌بینی شد، به طوری که هر یک از اعزام‌شوندگان با توجه به شرایط تحصیلی، سیاسی، معلم یا دانش‌آموز بودن و ... باید یکی از فرم‌های هشت‌گانه‌ی خاص را تکمیل کنند (سند شماره‌ی 1436/س، تاریخ 64/2/24).

همچنین توافق‌نامه‌ی دیگری نیز میان معاونت امور جنگ آموزش و پرورش با واحد بسیج مستضعفین سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نماینده‌ی آیت‌الله منتظری در ستاد جذب و هدایت کمک‌های مردمی، آقای محمدعلی رحمانی، با عنوان «توافق‌نامه‌ی پیرامون طرح ستاد جنگ مدارس» منعقد شد. این توافق‌نامه، شامل سه ماده‌ی اصلی: هدف، وظایف و تشکیلات بود که در بخش هدف با اشاره به «وضعیت کنونی جنگ و فرمان حضرت امام خمینی (ره) در 13 رجب 1406 قمری و لزوم تشکیل ارتش بیست‌میلیونی و اجرای آموزش‌های نظامی در حد دفاع از کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران» خبر از تشکیل «ستاد امور جنگ مدارس در مقاطع راهنمایی و دبیرستان و آموزش و پرورش» داده است. در بخش وظایف ستاد نیز در هفت بند: نوبه‌بندی اعزام دانش‌آموزان داوطلب به جبهه‌ها، آموزش نظامی دانش‌آموزان داوطلب، سازمان‌دهی نیروهای دانش‌آموزی در ارتش بیست‌میلیونی، پی‌گیری امور آموزش تحصیلی و امتحانات دانش‌آموزان رزمنده، انتقال فرهنگ جبهه به مدارس، راه‌اندازی مجتمع‌های دانش‌آموزی جبهه و پشت جبهه و ... ذکر شده است. تشکیلات این ستاد در مدارس، شهرستان، استان و مرکز مستقر می‌باشد. در مرکز اعضای آن، شامل: وزیر آموزش و پرورش، معاونان جنگ، پرورشی و آموزشی و مسئول ستاد امداد و پشتیبانی وزارتخانه و مسئول واحد بسیج مستضعفین سپاه پاسداران انقلاب اسلامی خواهد بود (سند شماره‌ی 1783/؟، تاریخ 64/2/10). همچنین برای معلمان نیز طرحی با عنوان «فرم لبیک یا امام» تهیه شد که بر اساس آن مقرر گردید فرم مذکور «بدون استثنا در اختیار کلیه‌ی کارکنان (برادران) قرار داده شود و پس از تکمیل، حداکثر ظرف یک هفته به وسیله‌ی رابط امور جنگ به ستاد مرکزی امور جنگ تحویل نمایند.» (سند شماره‌ی 1240/؟، تاریخ 65/2/27)

⁴ - گفتنی است که از این مقطع در اسناد و گزارش‌های مربوطه، آقای مرتضی کتیرایی به عنوان معاون امور جنگ و معاون هماهنگی و امور استان‌ها توأمان امضا کرده است.

گفتنی است که در مقاطع خاصی نیز با توجه به نیاز جبهه‌ها، طرح‌های دیگری برای تشویق اعزام فرهنگیان به جبهه‌ها ارائه شد، از جمله طی طرحی از بازدید کاروان فرهنگی معلمان از جبهه‌ها به منظور اینکه: «با اجرای این طرح بتوان از وجود معلمان در پیشبرد تحصیل رزمندگان اسلام در مجتمع‌های جبهه به نحو احسن استفاده کرد» (سند شماره‌ی 15311/هما، تاریخ 64/9/5) سخن به میان آمده است. در موردی مشابه پیشنهاد شده است: «با دعوت کردن از کلیه‌ی سرگروه‌های آموزشی شهرستان‌های تابعه به تفکیک و توجیه آنان و تدوین برنامه‌ای منظم نسبت به حضور فعالانه‌ی همکاران عزیز اهتمام ورزند.» (سند شماره‌ی 15312/هما، تاریخ 64/3/5) این رویکرد فرهنگی در اواخر حتی به عرصه‌های هنری و تبلیغی نیز سرایت کرد. در بخش‌نامه‌ی دیگر که مبنی است بر توافق‌نامه‌ی معاونت جنگ آموزش و پرورش و معاونت فرهنگی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، درخواست اعزام کاروان‌های فرهنگی، شامل موارد زیر است: مدرس معارف اسلامی، مربی آموزش قرآن، امور ثبت خاطرات رزمندگان، امور کتاب و نوار، خطاط، طراح، نقاش، متخصص وسایل صوتی - تصویری، گروه‌های نمایش فیلم، تئاتر، سرود، عکاس، فیلم‌بردار، آموزش‌یار، تعمیرکار دستگاه‌های انتشاراتی و صوتی. در این بخش‌نامه سهمیه‌ی هر یک از استان‌ها و تعداد گروه‌های فرهنگی - نمایشی و ... مشخص شده است (سند شماره‌ی 1912/هما، تاریخ 65/8/7). در بخش‌نامه‌ی بعدی نیز به ضرورت برنامه‌ریزی برای جمع‌آوری کمک‌های نقدی فرهنگیان برای کمک به جبهه‌ها اشاره شده و خاطر نشان گردیده این کمک‌ها: «براساس استفتا از حضرت امام مدظله العالی در درجه‌ی اول برای تجهیزات و خرید دفترچه و لوازم‌التحریر مجتمع‌های آموزشی مستقر در جبهه و توزیع بین رزمندگان عزیز هزینه خواهد شد.» در این بخش‌نامه‌ی مفصل با نقل حکایتی از کتاب **احیای تفکر اسلامی** استاد مطهری، از اهدای کمک هرچند کم استقبال شده است. حکایت مذکور حاکی است هنگامی که حضرت ابراهیم را به آتش انداختند، پرنده‌ای کوچک از رودخانه‌ای در همان حوالی، قطره‌ای آب در دهانش جمع کرده و بر روی آتش می‌ریخت تا اینکه به او گفته شد، این قطره‌ی اندک آب تو در برابر آتش عظیم ارزشی ندارد. پاسخ داد: می‌دانم ارزشی ندارد، اما می‌خواهم با تمام قدرت ابراز عقیده و علاقه نمایم. آخر من با ابراهیم هستم. در ادامه‌ی این حکایت به ماجرای کمک یک پیرزن روستایی به وسیله‌ی دو عدد تخم مرغ اشاره شده و در پایان از فرهنگیان خواسته شده در صورت تمایل برای همکاری جهت اهدای کمک‌های نقدی خویش، فرمی را تکمیل نمایند که بر اساس آن موافقت خویش را از کسر دو، سه یا چهار رقم آخر حقوق خویش به طور ماهانه اعلام نمایند (سند شماره‌ی 44852/س، تاریخ 64/11/6).

د- مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در جبهه‌ها، پیوند علم و جهاد:

چنان‌که گذشت، یکی از مهم‌ترین راهکارهای جلوگیری از عقب‌ماندگی دانش‌آموزان رزمنده در دوران حضور در جبهه‌ها، تأسیس مدارس در منطقه‌ی جنگی با عنوان «مجتمع‌های آموزشی رزمندگان» بود. این مجتمع‌ها برای دانش‌آموزان این امکان را فراهم می‌کرد که در مواقعی که عملیات نظامی نبود، در قرارگاه‌ها و یگان‌های مستقر در جبهه به تحصیل خود ادامه دهند. ناگفته پیداست که در ساختار آموزشی نظام آموزش و پرورش، وضع قوانین و مقرراتی این‌گونه، نیازمند اتخاذ

تدابیری خاص بود. متولیان وقت آموزش و پرورش با درک این وضعیت، از هیچ تلاشی برای سامان‌بخشی به ادامه تحصیل دانش‌آموزان رزمنده فروگذار نکردند.

به هر حال، فعالیت مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در مناطق جنگی طی یک همکاری متقابل و در چارچوب توافق‌نامه‌هایی بین ستاد امداد و پشتیبانی جنگ وزارت آموزش و پرورش و سپاه پاسداران شکل گرفت و تداوم یافت. این دو نهاد در هر مرحله از اجرایی کردن این توافقات، به آسیب‌شناسی فعالیت مجتمع‌ها پرداخته و ضعف و قوت آن را شناسایی و رفع و رجوع می‌کردند. در یکی از مهم‌ترین نوع از این توافقات⁵ در آغاز سال 64 که به امضای آقای مرتضی کتیرایی، معاون هماهنگی و امور استان‌های وزارت آموزش و پرورش به عنوان رئیس ستاد امداد و پشتیبانی وزارت‌خانه و حسین اخوان، قائم مقام واحد بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی رسید، طی چند موضوع به ترتیب تعهدات وزارت آموزش و پرورش در ارتباط با مجتمع‌های آموزشی مستقر در جبهه و وظایف سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و به‌خصوص برنامه‌های ستاد امداد و پشتیبانی مستقر در قرارگاه‌ها و نحوه‌ی تعاملات آنها مشخص شد. برخی از نه‌بند تعهدات وزارت آموزش و پرورش، عبارت است از: قانونی نمودن مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در جبهه، برنامه‌ریزی، تعیین مدیران ستاد امداد و مجتمع‌ها، تأمین کادر آموزشی، تهیه‌ی وسایل کمک آموزشی و کتاب‌های درسی و جزوه‌های مربوطه. در آخرین بند همین تعهدات تأکید شده است: «مجتمع‌های آموزشی رزمندگان تابع فرماندهی یگان مربوطه بوده و برنامه‌ریزی‌های آن به نحوی باشد که هیچ‌گونه خللی در امر رزمی یگان‌ها وارد نکند.» متقابلاً در تعهدات سپاه به موارد زیر اشاره شده است: تعیین جایگاه تشکیلاتی، پی‌گیری امور دانش‌آموزی در سپاه، تعیین مسئولان دانش‌آموزی قرارگاه‌ها و یگان‌های رزمی، توجیه فرماندهان یگان‌ها به منظور انجام همکاری‌های لازم با مجتمع‌ها، توجیه و تشویق رزمندگان محصل جهت شرکت در کلاس‌ها، فراهم کردن تسهیلات لازم جهت تشکیل کلاس‌های درسی در یگان‌ها، همچنین مقرر شد معلمانی که از طریق ستاد امداد به سپاه معرفی می‌شوند یا در جبهه‌ها حضور می‌یابند، برای تدریس در مجتمع‌ها دعوت شوند. مجموع این تعهدات در قالب فعالیت‌های ستاد امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش مستقر در قرارگاه‌ها به انجام می‌رسید؛ به طوری که در شش‌بند وظایف این ستاد، به نقش اساسی هماهنگی با سپاه از یک طرف و وزارت آموزش و پرورش از طرف دیگر، تأکید شده است. این توافق‌نامه طی بخش‌نامه‌ای به امضای علیرضا افشار، رئیس ستاد مرکزی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی - از طرف ذوالقدر - به قرارگاه‌های پنج‌گانه‌ی سپاه «مبنی بر نهایت جدیت به منظور تسهیلات لازم و همکاری مؤثر جهت اجرای تعهدات مربوط به سپاه در رابطه با مسائل دانش‌آموزی» ابلاغ شده.

چند ماه بعد ستاد امداد و پشتیبانی جنگ وزارت آموزش و پرورش، ستادی خاص قرارگاه‌ها تشکیل داد که در مقدمه‌ی شرح وظایف آن آمده است: «از آنجا که ستاد امداد و پشتیبانی قرارگاه به منظور هماهنگی در امور مجتمع‌های آموزشی رزمندگان مستقر در یگان‌ها به وجود آمده است و نظر به اینکه در یک مجموعه‌ی نظامی انجام وظیفه می‌نماید،

⁵ - چنان‌که در ادامه خواهد آمد، مدت کوتاهی بعد از این توافق‌نامه در اواسط سال 64 یک آیین‌نامه‌ی اجرایی با شرح وظایف کامل برای ستادهای امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش مستقر در قرارگاه‌ها و همچنین مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در یگان‌های تدوین و اجرا می‌شد که بدون تردید ماحصل و نتیجه‌ی تجارب دو سه سال فعالیت قبلی آن بود.

ضرورت دارد که شرح وظایف خاصی نیز داشته باشد.» سپس با عنوان اصول کلی ستاد امداد و پشتیبانی قرارگاه به دو نکته اشاره شده است:

1- مسئول ستاد امداد و پشتیبانی قرارگاه فقط در رابطه با امور آموزشی (طبق ضوابط وزارت آموزش و پرورش) عمل می‌کند و در امور نظامی دخالت نخواهد داشت.

2- فعالیت ستاد امداد و پشتیبانی تحت امر فرماندهی قرارگاه خواهد بود و این امور از طریق واحد بسیج اعمال می‌شود.

در ادامه‌ی آن، هشت موضوع به شرح: امور اداری و پرسنلی و حفاظتی، امور هماهنگی مجتمع‌های آموزشی رزمندگان مستقر در یگان‌های تابعه، امور انتشارات، امور امتحانات، امور تدارکاتی و تجهیزاتی، تردد ستاد امداد و پشتیبانی قرارگاه، امور ارتباطات، نحوه‌ی ارسال مراسلات و مکاتبات، شرح وظایف هر بخش با تمام جزئیات ذکر شده است. در بخش نخست با نه بند حتی از مسئله‌ی ارزیابی امور آموزشی و عملکرد معلمان مجتمع‌ها سخن به میان آمده است. بندی از بخش دوم نشان می‌دهد که هر یک از مجتمع‌های آموزشی رزمندگان مستقر در جبهه با اداره‌ی کل آموزش و پرورش یک استان خاص در ارتباط بوده و از طریق آن اداره حمایت و هدایت می‌شده است. امور انتشارات و وظیفه داشت سؤال‌های امتحانی رزمندگان مجتمع‌های تابعه‌ی قرارگاه را به طور هماهنگ تکثیر کند. امور امتحانات و وظیفه‌ی طرح سؤال‌های امتحانی هماهنگ از طریق معلمان خود مجتمع یا معلمان خارج از مجتمع - درس‌هایی که در مجتمع تدریس نمی‌شد، ولی امتحان به عمل می‌آمد - را طبق ضوابط وزارت آموزش و پرورش به عهده داشت. امور تدارکات و تجهیزات نیز وظیفه داشت لوازم‌التحریر مورد نیاز دانش‌آموزان را از طریق استان مربوطه تأمین کند و تجهیز آزمایشگاه‌های شیمی، فیزیک و درس‌های طبیعی را نیز عهده‌دار بود. امور ارتباطات نیز امر ارتباط مجتمع را با چهار محور: ستاد امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش و ستاد امداد و پشتیبانی قرارگاه خاتم‌الانبیاء، استان‌های پشتیبانی‌کننده‌ی قرارگاه مربوطه و مسئولان سپاه پاسداران قرارگاه از طریق بسیج و سایر مجتمع‌های آموزشی مستقر در یگان‌های تابعه برقرار می‌کرد (سند شماره‌ی 17721/هما، تاریخ 64/7/1).

بررسی کلی شرح وظایف ستاد امداد و پشتیبانی آموزش و پرورش مستقر در قرارگاه و همچنین مجتمع‌های آموزشی رزمندگان - که در ادامه‌ی آن آمده است - نشان می‌دهد که استقرار یک مرکز آموزشی در منطقه‌ی جنگی، مقتضیات خاص خود را می‌طلبد. تعلیم و تربیت با نظامی‌گری دو مقوله‌ی متفاوت تلقی می‌شود. مقتضای منطقه‌ی جنگی: فضای امنیتی، نظامی، کنش سلسله‌مراتبی فرمانده - سرباز و مواردی از این قبیل است، حال آنکه مقتضای محیط آموزشی: فضای فرهنگی، معلم - شاگردی، بحث و تفحص علمی و موارد مشابه می‌باشد که به ظاهر با هم قابل جمع نیستند، ولی واقعیت این است که این امر نیز همچون بسیاری از ناممکنات جنگ در عرصه‌ی دفاع مقدس به امر ممکن تبدیل شد و هزاران دانش‌آموز در همین مجتمع‌های منطقه‌ی جنگی در کنار رزم به آموزش و ادامه تحصیل خود پرداختند و بسیاری از آنان امروزه در مصادر علمی و مدیریتی کار می‌کنند.

به این ترتیب با تدوین چنین مقررات جامعی برای اداره‌ی ستادهای امداد و پشتیبانی و همچنین مجتمع‌های

آموزشی رزمندگان، فهم ده‌ها بخش‌نامه، آیین‌نامه‌های داخلی، مقررات تکمیلی و... برای خواننده معنا می‌یابد؛ از جمله چند بخش‌نامه‌ی ستاد امداد و پشتیبانی خطاب به اداره‌های کل استان‌ها حاکی است: معلمانی که جهت تدریس به مجتمع‌های آموزشی اعزام می‌شوند، لازم است به ستاد امداد و پشتیبانی مستقر در قرارگاه مربوطه [پنج‌گانه] معرفی شوند تا از طریق آن ستاد به مجتمع‌ها اعزام شوند (سند شماره‌ی 1/2953/ه‌ما، تاریخ 64/6/4).⁶ در مورد دوم از مدیران کل استان‌ها خواسته شده است، معلمانی که به جبهه‌ها اعزام می‌شوند، پس از بازگشت در: «محل خدمت با سمت اولیه و با حفظ تعداد ساعات حق‌التدریس قبل از اعزام به جبهه مشغول شوند.» (سند شماره‌ی 1/2953/ه‌ما، تاریخ 64/6/4) و بالاخره اینکه دستور داده شده معلمانی که برای تدریس در مجتمع‌ها به جبهه‌ها عزیمت می‌کنند، به شرح ذیل تشویق شوند:

1- برادرانی که از بیست روز تا حداکثر 45 روز به جبهه اعزام شوند و در مجتمع همکاری کنند، از طرف رئیس اداره، مورد تشویق - با درج در پرونده - قرار گیرند.

تبصره: برادرانی که کمتر از بیست روز به جبهه اعزام شوند و فعالیت آنان چشم‌گیر باشد، با نظر مستقیم مدیر مجتمع مشمول بند یک می‌باشند.

2- برادرانی که از 45 روز تا دو ماه به جبهه اعزام شوند، از طرف مدیر کل استان، مورد تشویق - با درج در پرونده - قرار گیرند.

3- برادرانی که بیش از دو ماه (یک دوره‌ی کامل، یعنی آموزش، امتحان و اعلام نتیجه‌ی امتحانات) در جبهه حضور می‌یابند، از طریق وزارت، مورد تشویق - با درج در پرونده - قرار خواهند گرفت (سند شماره‌ی 1/2951/ه‌ما، تاریخ 64/6/4).

چنین به نظر می‌رسد طبق آیین‌نامه‌ی جدید شرح وظایف ستاد امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش، اداره‌های کل آموزش و پرورش هر یک از استان‌ها موظف به حمایت انسانی، تجهیزاتی و... هر یک از مجتمع‌های مربوطه‌ی مستقر در قرارگاه‌ها و یگان‌های مناطق جنگی شدند، مدیران کل اداره‌های مذکور موظف شدند که خود با بازدید و برنامه‌ریزی جامع، مجتمع‌های آموزشی مربوطه را تحت پوشش قرار دهند. همچنین از ستاد امداد و پشتیبانی وزارتخانه به اداره‌های کل استان‌ها دستورالعملی صادر شد که مدیران مربوطه «شایسته است در اولین فرصت به همراه رؤسای مناطق و مسئول ستاد امداد و پشتیبانی استان از تیپ و لشکرهای تابعه‌ی آن استان در جبهه‌ها بازدید به عمل آورند و از نزدیک وضعیت مجتمع‌های آموزشی مستقر در جبهه را بررسی کنند و با دانش‌آموزان عزیز رزمنده دیدار نمایند.» در ادامه درخواست شده، پس از بازدید «گزارش جامعی به همراه پیشنهادهای اصلاحی به این معاونت ارائه فرمایید.» (سند شماره‌ی 1/2969/ه‌ما، تاریخ 64/6/4)

⁶ - گفتنی است که در آغاز این دستورالعمل خاطرنشان شده: «پیرو یادداشت محرمانه‌ای که در اولین سمینار مدیران کل آموزش و پرورش سراسر کشور در رابطه با جنگ تحمیلی تقدیم شد، به منظور هماهنگی در امور آموزشی جبهه‌ها در هر قرارگاه ستاد امداد و پشتیبانی تشکیل شده است...»

یک نکته‌ی دیگر که از بررسی برخی اسناد و گزارش‌های مربوطه برمی‌آید، اینکه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به واسطه‌ی بسیج دانش‌آموزی با ستاد امداد و پشتیبانی جنگ وزارت آموزش و پرورش در تعامل و ارتباط بود. گویا به جز برخی موارد اساسی و مهم که در توافق‌های اولیه میان سپاه و ستاد امداد حاصل شد، مابقی امور به عهده‌ی بسیج واگذار شد که البته بسیج نیز ذیل سپاه فعالیت کرده و گزارش‌های مربوطه را برای آن نهاد ارسال می‌کرد. برای نمونه در یکی از این آیین‌نامه‌ها با اشاره به نحوه‌ی مکاتبه‌ی مدیر مجتمع‌های آموزشی رزمندگان با خارج از یگان مربوطه، ضمن مشخص کردن هشت مورد خاص برای استفاده از مهر مجتمع به وسیله‌ی مدیر، از جمله: صدور گواهی تحصیلی، مهر و موم سؤال‌ها و ... در بند سوم تأکید شده است: «کلیدی این مکاتبات با اطلاع مسئول واحد بسیج و به این ترتیب انجام می‌گیرد که متن نامه را مدیر مجتمع تهیه و پس از امضا و مهر مجتمع و ثبت در دفتر اندیکاتور مجتمع به واحد بسیج تحویل و مسئول واحد بسیج پس از اطلاع از محتوای نامه، نامه‌ای جداگانه به نامه‌ی مجتمع الصاق کند و از طریق ستاد و دبیرخانه‌ی یگان مربوطه به مقصد مورد نظر مدیر مجتمع ارسال نماید.» در این مجموعه چهار نمونه از فرم‌هایی که مدیر می‌بایست درخواست‌های خود را در قالب آنها تنظیم و ارائه کند، آمده است (سند شماره‌ی 139691/س، تاریخ 64/9/11). در ابلاغیه‌ای از سوی سپاه به قرارگاه‌های پنج‌گانه، در خصوص «کارگشت دانش‌آموزی واحد بسیج مستضعفین درباره‌ی مجتمع‌های آموزشی در یگان‌های رزمی» در 21 بند به شرح ذیل آمده است: به اجرا درآوردن کلیدی تعهدات سپاه در امر رزمندگان دانش‌آموز به عنوان دانش‌آموز واحد بسیج مستضعفین یگان رزمی، ارتباط مستقیم با مسئول واحد بسیج یگان رزمی، ارتباط غیرمستقیم با بسیج دانش‌آموزی قرارگاه مربوطه جهت دریافت طرح‌ها، برنامه‌ها و سیاست‌های کاری، جمع‌آوری و جمع‌بندی اطلاعات و آمار از چگونگی وضعیت رزمندگان دانش‌آموز از نظر کیفی و کمی و ارسال به قرارگاه مربوطه، جمع‌بندی نقاط قوت و ضعف کارکنان مجتمع از نظرات غیرآموزشی با هماهنگی مدیر مجتمع و انتقال به رده‌های بالاتر به منظور اتخاذ تصمیم‌های لازم، پی‌گیری تهیه‌ی برگ تردد و حکم مأموریت مناسب از ستاد یگان مربوطه جهت مدیر مجتمع، تشویق معلمان و دانش‌آموزان رزمنده‌ی ممتاز از طریق اردوهای زیارتی، تشویقی و ... با هماهنگی ستاد اردوها و قرارگاه مربوطه و مدیر مجتمع و ... (سند شماره‌ی 90_39795/س، تاریخ 64/9/12).

نکته‌ی دیگر، انتخاب مدیران مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در جبهه‌ها بود. در این خصوص در مکاتبه‌ای از سوی ستاد امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش با واحد بسیج مستضعفین سپاه پاسداران آمده است: «به منظور انسجام و توجیه و هماهنگی هرچه بیشتر در انجام وظایف امور آموزشی رزمندگان در مجتمع‌های آموزشی مستقر در یگان رزم، ضروری است که مدیران مجتمع‌های مذکور قبل از شروع به کار در جبهه به ستاد مرکزی امور جنگ (امداد و پشتیبانی جنگ) واقع در خیابان ناصرخسرو، کوچه‌ی امام جمعه در تهران مراجعه و پس از توجیهات لازم در مرکز با معرفی‌نامه‌ی پیوستی به قرارگاه‌ها و یگان‌های رزم جهت انجام وظایف عزیزت نمایند (سند شماره‌ی 983/س، تاریخ 65/2/27).

مجموعه‌ی این طرح‌ها در تعامل نزدیک وزارت آموزش و پرورش با سپاه پاسداران انقلاب اسلامی صورت گرفت، به طوری که اداره‌های کل آموزش و پرورش استان‌ها مطابق با تقسیم‌بندی منطقه‌ای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به پنج منطقه‌ی بزرگ تقسیم شد که با قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیاء، شش قرارگاه گردید. بر همین اساس، در عرض هر قرارگاه،

یک ستاد امداد و پشتیبانی تأسیس شد که با عنوان ستاد امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش در قرارگاه انجام وظیفه می‌کرد و هماهنگی‌های لازم را انجام می‌داد (همان: 3). سندی حاکی است که طی همین تعاملات، حتی در این سال‌ها، کنکورهای آزمایشی متعددی نیز به منظور آمادگی رزمندگان در جبهه‌ها و مناطق عملیاتی برگزار گردید (عنوان سند: چگونگی تأسیس و توسعه‌ی مجتمع‌های رزمندگان، مدارس ایثارگران، ص 1).^۷ به طور کلی فرایند فعالیت مجتمع‌های مذکور با توجه به منطقه‌ی جنگی بودن، با انعطاف زیادی همراه بود، چنان‌که سندی حاکی است:

- برنامه‌ها طوری تنظیم شده بود که به کار رزمی آنان خللی وارد نشود؛ در واقع این مدارس تابع وضعیت رزمندگان بود.

- آموزش تابع ساعت‌های خاصی از روز نبود، بلکه در هر ساعتی که رزمندگان فرصت داشتند کلاس تشکیل می‌شد. این مجتمع‌ها تابع فرمانده لشکر و تیپ خود بودند و هرگاه فرماندهان لشکر یا تیپ مصلحت می‌دانستند دستور تعطیلی کلاس را می‌دادند و همه‌ی پرسنل ملزم به اطاعت از ایشان بودند.

- در هر استان، معلمان همان استان به آموزش رزمندگان اقدام می‌کردند، مگر در مواردی که در یک مجتمع کمبود و در دیگری مازاد داشتند که در این صورت، هرگونه نقل و انتقال از طریق ستاد قرارگاه مربوطه انجام می‌گرفت (عنوان سند: آیین‌نامه‌ی اجرایی و جداول مواد درسی مجتمع‌های آموزشی رزمندگان، اسفند 1363، ص 2).

شاید مهم‌ترین دغدغه‌ی متولیان این مجتمع‌ها، چگونگی تأمین معلمان مورد نیاز بود؛ برای این منظور اسناد نشان می‌دهد:

- از آنجایی که همه‌ی معلمان باید با هماهنگی ستاد امداد و پشتیبانی اعزام می‌شدند، معلمانی که به منظور عزیمت به جبهه به گردان‌های رزمی اعزام می‌شدند، جهت آموزش در این مجتمع‌ها به کار گرفته می‌شدند و در زمان عملیات نیز در عملیات شرکت می‌کردند.

- دعوت از معلمان با همکاری گروه‌های آموزشی هر شهرستان صورت می‌گرفت و معلمان با هماهنگی ستاد استان برای تدریس در این مجتمع‌ها مأمور می‌شدند.

- از طریق ستاد امداد و پشتیبانی هر شهرستان برای فرهنگیان که به مجتمع‌های آموزشی رزمندگان اعزام می‌شدند، در واحد بسیج پرونده‌ی پرسنلی تشکیل می‌شد تا در صورت بروز حادثه، نسبت به امور تعاون آنان از طریق سپاه اقدام لازم به عمل آید (همان).

از آنجایی که دوران آموزشی دروس، دو ماه و نیم تعریف شده بود، دوران مأموریت معلمان نیز حداقل دو ماه و نیم بود. البته اگر معلمانی کمتر از این مدت تمایل داشتند، بلامانع بود (همان: 3). ضمن اینکه تلاش می‌شد از خیره‌ترین معلمان استفاده شود. ناگفته نماند که به میزان و نحوه‌ی پرداخت حق‌الزحمه‌ی آنان نیز توجه می‌شد که با وضعیت عادی

^۷ - ضمناً یک آمار رسمی دیگر، تعداد مجتمع‌ها را تا پایان سال 66 به ترتیب در جبهه‌ها: 62 و در پشت جبهه‌ها: 191 مجتمع ذکر کرده است.

متفاوت باشد و از طرفی، برای ارج نهادن به زحمات آنان، آنها را تشویق می‌کردند (همان: 7) و مزایایی برای ایشان در نظر گرفته می‌شد (سند شماره 1785/هما، تاریخ 64/4/12، ص 5).

هـ- مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در پشت جبهه (مستقر در شهرها):

علاوه بر مجتمع‌های ذکرشده، مجتمع‌هایی نیز در شهرستان‌ها تأسیس شد که موظف بودند رزمندگان را پس از بازگشت از جبهه بپذیرند تا روند ادامه‌ی تحصیل آنان دچار وقفه نشود (همان: 4). در شهرستان‌ها و بخش‌هایی که به علت کمبود معلم و تعداد رزمنده امکان تشکیل مجتمع رزمندگان نبود، اداره‌های کل ملزم به تشکیل مجتمع‌های شبانه‌روزی بودند که رزمندگان شهرستان‌های فاقد مجتمع می‌توانستند با ارائه‌ی معرفی‌نامه از ستاد اداره‌ی شهرستان خود در این‌گونه مجتمع‌ها ثبت نام کنند (همان: 3). این گروه از دانش‌آموزان رزمنده می‌بایست پس از جبران عقب‌ماندگی درسی، به شهرستان خود جهت ادامه تحصیل بازمی‌گشتند (همان: 4)؛ اما رزمندگانی که در مرکز استان سکونت داشتند، فقط از امکانات آموزشی آن استفاده می‌کردند (همان). مقررات مجتمع‌های شبانه‌روزی، از جمله مسائل مالی و اداری همانند سایر مجتمع‌های آموزشی بود و سعی می‌شد ساختمان مناسبی برای خوابگاه رزمندگان فراهم شود (سند شماره 1785/هما، تاریخ 64/4/12). وضعیت مجتمع‌ها مکرر از لحاظ ساختمان، فضای آموزشی، آزمایشگاه و کارگاه، امکانات شبانه‌روزی، تعداد رزمندگان و وضعیت تحصیل آنها، کادر آموزشی و مدیریت مجتمع بررسی می‌شد و چنانچه به میزان کافی مجهز نبودند، اقدامات لازم انجام می‌شد. تأکید شده بود که حل مسائل مجتمع‌های آموزشی رزمندگان نسبت به سایر آموزشگاه‌ها در اولویت قرار گیرد (سند شماره 2968/هما، تاریخ 64/6/4).

مجتمع‌های آموزشی دارای آیین‌نامه‌ی انضباطی نیز بودند، به طوری که رزمندگان ملزم به رعایت آن بودند؛ از جمله: شرایط ثبت نام، وضعیت غیبت، شرکت در مراسم صبح‌گاه، رعایت موازین شرعی و اخلاقی، همکاری با سرپرست مجتمع، رعایت نظافت و حتی به وضعیت ظاهری ایشان، اعم از موی سر، اصلاح صورت و پوشش آنها توجه می‌شد (سند شماره 6701، تاریخ 64/10/19، ص 7).

پس از پایان جنگ تحمیلی، مجتمع‌های رزمندگان داخل جبهه تعطیل شد، ولی مجتمع‌های مذکور در پشت جبهه و در شهرها، همچنان به فعالیت خود ادامه دادند تا اینکه در سال آموزشی 1369 تمامی مجتمع‌های رزمندگان با عنوان «مدارس ایثارگران» تغییر نام داده و با سیستم جدید آموزشی کار خود را ادامه دادند (عنوان سند: چگونگی تأسیس و توسعه‌ی مجتمع‌های رزمندگان، مدارس ایثارگران).

و- امتحانات درسی دانش‌آموزان رزمنده در کارزار امتحانات الهی

با گسترش جنگ، وزارت آموزش و پرورش با توجه به حجم زیاد نیروی انسانی و عزیمت گسترده‌ی دانش‌آموزان و معلمان و حتی کارکنان آن به جبهه‌ها، بیش از پیش و به طور مستقیم درگیر جنگ شد. یکی از ابعاد وسیع این ورود، رسیدگی به مسائل آموزشی دانش‌آموزان رزمنده بود. تصویب قوانین و مقررات مربوطه، گام اول این نقش‌آفرینی محسوب می‌شد. بر این اساس، در دویست‌وهشتادویکمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش (مصوبه‌ی شماره 281، مورخ

61/8/16)، در تاریخ 61/8/26 به منظور ایجاد تسهیلات برای ادامه‌ی تحصیل و جبران عقب‌ماندگی درسی رزمندگان، دستورالعملی تصویب شد که بر اساس آن در هر استان یا منطقه، به انتخاب مدیرکل یا رئیس آموزش و پرورش منطقه، یک نفر مسئول برای اجرای دستورالعمل‌های صادره انتخاب می‌شد تا در تعامل با مسئولان امتحانات و آموزش، برای امور محوله برنامه‌ریزی و هماهنگی‌های لازم را به عمل آورد (سند شماره‌ی 1661/س، تاریخ 62/1/24).

به هر حال، اهم بندهای این مصوبه حاکی است:

1- رزمندگان دانش‌آموز مشمول مصوبه باید فرم معرفی‌نامه‌ی رزمندگان سپاه پاسداران را برای شرکت در امتحان در اختیار داشته باشند.

2- امتحان رزمندگان در نوبت‌های خرداد، شهریور، آذر و اسفندماه هر سال انجام خواهد شد.

3- اداره‌های آموزش و پرورش موظفاند کلاس‌های فشرده‌ی 2/5 ماهه برگزار کنند و مطالب هر درس با توجه به ریز مواد برنامه و حجم کتاب‌ها و نظر دبیر مربوط به طور فشرده حداکثر ظرف 2/5 ماه تدریس می‌شود و هر محصل یا داوطلب رزمنده به اندازه‌ی نیاز خود از این کلاس‌ها استفاده می‌کند. البته این کلاس‌ها فقط برای آماده‌سازی محصلان تشکیل می‌شد و اصولاً گرفتن امتحان رسمی، صرفاً در پایان این کلاس‌ها مطرح نبود. اما هر رزمنده موظف بود در کلاس آن درس‌هایی که ثبت‌نام کرده بود، حضور یابد و هر کس که پنج جلسه‌ی متوالی یا ده جلسه‌ی متناوب در کلاس هر ماده‌ی درسی غیبت می‌کرد، از امتحان آن ماده‌ی درسی، در نوبت مربوطه محروم می‌شد (سند شماره‌ی 22/آموز، تاریخ 63/5/27).

4- امتحان در مقاطع تحصیلی پنجم ابتدایی، سوم راهنمایی و چهارم متوسطه به صورت نهایی و همراه با سایر محصلان برگزار می‌شد (سند شماره‌ی 198/11، تاریخ 62/1/8).

لازم است ذکر شود که اولین نوبت امتحان داوطلبان آزاد در خردادماه 1362 برگزار شد (سند شماره‌ی 22/آموز، تاریخ 63/5/27).

برای اجرای این مصوبه، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی فرم‌های مخصوصی برای معرفی رزمندگان دانش‌آموز تهیه کرده بود که براساس آن رزمندگان واجد شرایط معرفی می‌شدند (همان).

هدف اصلی از صدور چنین بخش‌نامه‌هایی، ایجاد تسهیلات امتحانی و جبران عقب‌ماندگی‌های درسی رزمندگان دانش‌آموز بود تا از این طریق از ادامه‌ی روال عادی تحصیل خود عقب نمانند (سند شماره‌ی 68/ام، تاریخ 63/11/20). به این منظور برای رزمندگان داوطلب تحصیل، امتیازهایی قائل شده بودند که این امتیازها بنا به نوع مأموریت، مدت مأموریت، مجروحیت، استفاده از مرخصی، دفعات استفاده از مرخصی، تعداد روزهای مرخصی، انصراف و ... فرق داشت. اعطای این امتیازها در قالب فرم‌های چهارگانه به شرح زیر تعریف شده بود (سند شماره‌ی 3890/س، تاریخ 63/5/31).

1- در فرم شماره‌ی یک، برای دانش‌آموزان رزمنده، محدودیت در نوبت امتحان وجود نداشت (همان: 1 و 2).

2- فرم شماره‌ی دو، فقط مخصوص امتحانات چهار نوبتی بود (همان: 3).

3- فرم شماره‌ی سه، مربوط به رزمندگانی بود که با عزیمت به جبهه، حق نوبت امتحان آنان محفوظ می‌ماند و

پس از بازگشت از جبهه می توانستند در سه نوبت امتحانات شرکت کنند (همان: 3 و 4).

4- فرم شماره‌ی چهار، شامل کسانی می‌شد که بنا به دلایلی غیبت موجه داشتند، این افراد می‌توانستند طبق قوانین غیبت موجه به تحصیل خود ادامه دهند (همان: 4).

ناگفته پیداست اجرای چنین دستورالعمل‌هایی با گذشت زمان دچار برخی اشکالات و ابهامات حقوقی می‌شد که در هر مرحله اصلاح می‌گردید؛ از جمله فرم‌های چهارگانه بارها در مراحل مختلف تا پایان جنگ دچار برخی تفسیرهای متعدد و گاهی برخی تغییرات شد (سند شماره‌ی 9770/س، تاریخ 63/9/11، 1 و 2). با این حال، به نظر می‌رسید اجماعی عمومی برای اجرای مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش وجود داشت و در سلسله مراتب وزارتخانه برای حسن اجرای این مصوبات اهتمام زیادی صورت می‌گرفت، زیرا مصوبات این شورا با توجه به عامل کارشناسی آن از جامعیت زیادی برخوردار بود، به طوری که در یک مورد بنا به دستورالعمل شورا طی بخش‌نامه‌ای از ستاد مرکزی امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش به ستاد امداد و پشتیبانی جنگ شهرستان‌های تابعه، از مسؤولان مربوطه خواسته شد پوشه‌ای با عنوان بخش‌نامه‌های امتحانات امور رزمندگان تهیه و جمع‌آوری کنند تا بتوانند برای رفع مشکل و راهنمایی رزمندگان بنابر مقررات تحصیلی ویژه اقدامات لازم را انجام دهند (سند شماره‌ی 2176/2/س، تاریخ 63/2/11).

به هر حال، اهمیت ادامه‌ی تحصیل دانش‌آموزان رزمنده تا جایی بود که ستاد مرکزی امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش طی بخش‌نامه‌ای اعلام کرد که کلیه‌ی نیروهای بسیجی دانش‌آموز که از تاریخ 64/2/30 قصد اعزام به جبهه دارند، کتاب‌های درسی خود را نیز همراه داشته باشند (این سند فاقد شماره است، تاریخ 64/2/17). حتی درباره‌ی درس‌های شفاهی نیز تدابیری اندیشیده شده بود؛ به این ترتیب که طی دستورالعملی خواسته شد از اخذ امتحانات درس‌های شفاهی دانش‌آموزان رزمنده در مدارس مربوطه خودداری شود و امتحانات درس‌های شفاهی نیز همچون امتحانات کتبی، به وسیله‌ی دبیران مأمور در مجتمع آموزشی رزمندگان مستقر در یگان‌های رزمی برگزار شود و نتایج آن به وسیله‌ی مدیر مجتمع ثبت و به استان مربوطه اعلام شود. در یک مورد خاص برای دانش‌آموزان رزمنده‌ای که قصد تغییر رشته داشتند، اعلام شد که می‌توانند علاوه بر شهریورماه در سه نوبت دیگر، امتحان تغییر رشته‌ی خود را بگذرانند. ضمناً امتحان تغییر و انتخاب رشته، تجدیدی نداشت و یک نوبتی بود (سند شماره‌ی 198/11، تاریخ 62/1/8).

ز- کمیسیون ویژه رسیدگی به مشکلات آموزشی رزمندگان

با توجه به تنوع و تعدد مسائل و مشکلات دانش‌آموزان رزمنده، به‌خصوص درباره‌ی امور آموزشی و امتحانات، اغلب سؤال‌هایی پیش می‌آمد که پاسخ آنها در بخش‌نامه‌ها و دستورالعمل‌ها مشخص نشده بود (سند شماره‌ی 2955/هما، تاریخ 64/6/4)؛ پس بنابر ضرورت پیش‌آمده و برای حل این‌گونه معضلات، کمیسیونی با عنوان کمیسیون ویژه‌ی رسیدگی به مشکلات آموزشی رزمندگان مرکب از: 1- مدیر کل دفتر امتحانات 2- مدیرکل دفتر آموزش عمومی 3- مسئول ستاد مرکزی امداد و پشتیبانی وزارتخانه 4- مدیرکل آموزش فنی 5- معاون هماهنگی و امور استان‌ها (سند شماره‌ی 0/842، تاریخ 64/7/2) تشکیل شد.

وظایف این کمیسیون به شرح زیر تعریف شد:

الف) تفسیر بخش نامه‌ها و دستورالعمل‌های صادره در رابطه با مسائل رزمندگان
ب) پاسخ‌گویی و تعیین تکلیف در مواردی خاص که وضعیت آنها در بخش نامه‌ها مشخص نشده و در عین حال به مصوبه‌ی شورای عالی آموزش و پرورش نیاز نداشت.

ج) تهیه و تنظیم پیشنهادهای و ارسال آن به شورای عالی آموزش و پرورش در مواردی که به مصوبه‌ی شورای مذکور نیاز بود.

د) رسیدگی و سرعت عمل جهت پاسخ‌گویی به امور آموزشی رزمندگان (همان)
در پی مشخص شدن وظایف این کمیسیون، اعضای کمیسیون جلسات متعددی برای حل و فصل معضلات پیش‌آمده تشکیل دادند؛ از جمله در یکی از اولین جلسات کمیسیون، با توجه به ادامه‌ی جنگ و افزایش سن دانش‌آموزان رزمنده، این سؤال پیش آمد که این دانش‌آموزان چگونه ادامه تحصیل دهند؟ بعد از گفت‌وگوها و مشورت، مسئله به شورای عالی آموزش و پرورش ارجاع و در سید و پنجاه و هفتمین جلسه‌ی شورای عالی آموزش و پرورش به تاریخ 1364/7/11 تصویب شد: معادل سال‌هایی که دانش‌آموز و هنرجوی رزمنده به علت حضور در جبهه از تحصیل عقب مانده است (به تشخیص و تأیید ستاد مرکزی امداد و پشتیبانی وزارت آموزش و پرورش) به سقف سنی تحصیلی وی افزوده شود، مشروط بر اینکه در مجتمع رزمندگان یا در کلاس‌های مجزایی که مخصوص رزمندگان تشکیل می‌شود، ثبت نام و ادامه تحصیل دهد (سند شماره‌ی 14622 ه، تاریخ 64/8/12، ص 144). به این ترتیب برای این‌گونه دانش‌آموزان شرایط سنی مانع از شرکت در امتحانات نمی‌شد (سند شماره‌ی 1846 هما، تاریخ 64/3/2). ضمناً این قوانین علاوه بر دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه، دانش‌آموزان دانشسراها را نیز شامل می‌شد (همان: 150).

درباره‌ی دانش‌آموزانی هم که دبیرستان یا هنرستان را به اتمام رسانده بودند و می‌خواستند در کنکور شرکت کنند، دستورالعمل جدیدی با برخی امتیازهای ویژه صادر شد (سند شماره‌ی 2837 س، تاریخ 1364/11/5)، همان‌طور که درباره‌ی آن گروه از پذیرفته‌شدگان آزمون تربیت معلم که به دلیل حضور در جبهه موفق به اخذ دیپلم نشده بودند، نیز مقرر شد تا اخذ دیپلم در سال بعد، سهمیه‌ی قبولی آنان محفوظ بماند (سند با شماره‌ی رونوشت 2491 س، تاریخ 64/7/29).

مصوبه‌ی دیگر کمیسیون مذکور درباره‌ی آن گروه از رزمندگان دانش‌آموزی بود که به دلیل جانبازی یا عضویت در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، از ادامه‌ی تحصیل محروم شده بودند. برای این افراد مقرر شد، می‌توانند درس‌های خود را در همان پایه‌ی تحصیلی ادامه دهند (سند شماره‌ی 2435 هما، تاریخ 64/5/14). همین‌طور درباره‌ی رزمندگانی که بدون ثبت نام در مدرسه‌ای، به جبهه اعزام شده و در مجتمع‌های آموزشی رزمندگان در جبهه امتحان داده بودند، مقرر شد در صورت دانش‌آموز بودن، نتیجه را همراه با تعهدنامه‌ی مربوطه، به آموزشگاهی که قبلاً تحصیل می‌کردند، ارسال کنند تا در کارنامه‌ی تحصیلی آنان به عنوان امتحان رزمندگی ثبت شود. این دانش‌آموزان می‌توانستند مابقی درس‌های خود را در مدرسه‌ی مذکور امتحان بدهند یا اگر امتحان مواد درسی را گذرانده باشند، نتیجه اعلام شود (سند شماره‌ی 1434 س، تاریخ 64/2/24).

همچنین طبق مصوبه‌ای بنا به درخواست معاونت هماهنگی و امور استان‌های وزارت آموزش و پرورش، برخی تسهیلات آموزشی و تحصیلی برای وابستگان درجه یک (پدر، مادر، برادر، خواهر و همسر) شهدا، مفقودان و اسرا نیز در سال تحصیلی 63-64 اتخاذ و به اداره‌های آموزش و پرورش ابلاغ گردید (سند شماره‌ی 1845/هما، تاریخ 64/3/2).

از دیگر مواردی که در کمیسیون ویژه‌ی رسیدگی به مشکلات آموزشی رزمندگان تصویب و ابلاغ شد، این بود که در مواقعی که دانش‌آموز رزمنده‌ای در آخرین نوبت امتحانی به دلیل بیماری نتوانسته در یک یا چند کلاس درس حضور یابد و غیبت داشته، می‌تواند در صورتی که تاریخ بیماری یا بستری وی مطابق با تاریخ مواد امتحانی مزبور باشد، با ارائه‌ی گواهی پزشکی لازم و با تشخیص رئیس آموزشگاه مربوطه، برای یک بار دیگر در امتحانات نوبت بعدی - فقط درس‌هایی که غیبت داشته - شرکت کند (سند شماره‌ی 1872، تاریخ 65/11/2). این کمیسیون همچنین در برخورد با برخی تخلفات امتحانی، از جمله تقلب در امتحانات، تدابیر بازدارنده‌ای اتخاذ کرد و با این‌گونه دانش‌آموزان رزمنده برخورد نمود (سند شماره‌ی 1649/جنگ، تاریخ 65/8/14).

ستاد مرکزی امداد و پشتیبانی جنگ نیز درباره‌ی آن گروه از دانش‌آموزان رزمنده‌ای که به درجه‌ی جانبازی نائل شده و به دلیل طول درمان از تحصیل عقب می‌ماندند، شرایطی در نظر گرفت تا آنان نیز مشمول فرم شماره‌ی یک یا دو شوند و بتوانند عقب‌ماندگی تحصیلی خود را جبران کنند (سند شماره‌ی 33664/دو، تاریخ 64/12/11). جزئیات این مقررات مدت کوتاهی بعد به دستگاه‌های مربوطه ابلاغ شد (سند شماره‌ی 1090/س، تاریخ 65/3/6). ناگفته نماند که تسهیلات آموزشی مذکور، شامل سربازان وظیفه نمی‌شد، مگر اینکه در شش ماه آخر خدمت خود در جبهه‌ها حضور می‌یافتند (سند شماره‌ی 1003/09/44/72، تاریخ 64/12/21). در این صورت آنان می‌توانستند با معرفی ستاد امداد و پشتیبانی فقط یک بار برای امتحانات عقب‌افتاده‌ی خود اقدام کنند (سند شماره‌ی 124-1002-26/ی، تاریخ 64/12/14).

ر- ادامه‌ی تحصیلات دانش‌آموزان رزمنده در شاخه‌ی فنی و حرفه‌ای

درباره‌ی رزمندگانی که به علت حضور در جبهه‌ها، تحصیلاتشان در شاخه‌ی فنی و حرفه‌ای نیمه‌کاره مانده و مقررات و شرایط سنی به آنان اجازه‌ی ادامه تحصیل نمی‌داد، طی تصمیم‌هایی مقرر شد که این دانش‌آموزان بتوانند درس‌های تئوری خود را در مجتمع‌های شبانه‌روزی مراکز استان‌ها فرا گیرند و درس‌های عملی را با اختصاص دادن کارگاه یک یا چند هنرستان با توجه به رشته‌ی فنی مورد نظر، به صورت نوبت دوم یا شبانه آموزش ببینند (سند شماره‌ی 6606/هما، تاریخ 64/10/17).

برای امتحان درس‌های عملی رزمندگانی که در عملیات جنگی دچار نقص عضو شده بودند نیز تدابیری اندیشیده شد: از جمله اینکه نقص عضو مانع از ادامه تحصیل دانش‌آموزان رزمنده نمی‌شد، بلکه ایجاد تسهیلات لازم جهت آموزش و برگزاری امتحانات، از حداقل وظایف آموزش و پرورش هر منطقه بود.

چگونگی ادامه تحصیل هنرجویان و دانش‌آموزان رزمنده‌ی جانباز را شورایی مرکب از دبیران درس‌های تخصصی آن رشته‌ی تحصیلی، رئیس و معاون مرکز آموزشی و نماینده‌ی انجمن اولیا و مربیان تعیین می‌کرد؛ بدین معنی که توانایی

هنرجویان و دانش‌آموزان رزمنده را برای ادامه تحصیل تشخیص و نوع نقص عضوی که مانع ادامه تحصیل و انجام کار عملی وی می‌شد، تعیین و به ایشان و والدین رزمنده جهت راهنمایی ابلاغ می‌شد.

چنانچه به علت نقص عضو شدید، ادامه تحصیل هنرجو و دانش‌آموز رزمنده‌ی جانباز طبق نظر شورای مذکور در آن رشته‌ی تحصیلی مقدور نبود، در صورت رضایت رزمنده‌ی جانباز و والدین او به رشته‌های نظری همان پایه تغییر رشته داده و آموزش و پرورش هر منطقه با تشکیل کلاس‌های تقویتی، عقب‌ماندگی دانش‌آموزان و هنرجویان رزمنده را جبران می‌کرد. تغییر رشته نیز بدون برگزاری امتحانات تغییر رشته انجام می‌شد. حتی در صورت عدم رضایت رزمنده یا والدین جانباز بر تغییر رشته، تدابیر دیگری برای تداوم تحصیل ایشان اندیشیده شده بود (سند شماره‌ی 1971/ فن، تاریخ 63/3/6).

درباره‌ی اجرای طرح کاد نیز دانش‌آموزان مشمول طرح کاد با ارائه‌ی گواهی خدمت در یکی از ارگان‌های سپاه پاسداران، بسیج، جهاد سازندگی، ستاد امداد و پشتیبانی بنا به مدت حضور دانش‌آموزان در جبهه، محاسبه و منظور می‌شد (سند شماره‌ی 1608/ کاد، تاریخ 62/2/18).

نتیجه

بررسی کلی از برنامه‌های ستاد امداد و پشتیبانی جنگ معاونت هماهنگی و امور استان‌های وزارت آموزش و پرورش که در اواخر به معاونت جنگ تغییر نام یافت، نشان می‌دهد که این ستاد در تعامل با سایر دستگاه‌های مربوطه، از جمله سپاه پاسداران، ارتش و بسیج مستضعفین موفق شد اعزام معلمان و دانش‌آموزان و کارکنان آموزش و پرورش را سر و سامان دهد و معضل ادامه تحصیل، عقب‌ماندگی درسی و امتحانات دانش‌آموزان را حل و فصل نماید، به طوری که دانش‌آموزی که عازم جبهه می‌شد، دغدغه نداشت که از دوستان و همکلاسی‌های خود عقب خواهد ماند، حتی این امکان هم برای او فراهم می‌شد که در صورت تلاش بیشتر با بهره‌گیری از برخی امتیازها موفقیت‌های بیشتری کسب کند. در حقیقت، نهادها و سازمان‌هایی با ساختار آموزش و پرورش که طی یکی دو سده قدمت داشته و به نوعی قوانین و مقررات تحصیلی آنها تثبیت یافته بود، انعطاف چندانی برای شرایط خاص نداشتند و به ندرت راهی برای خروج از چارچوب‌های بسته داشتند. از این‌رو، تکاپوهای گروهی زبده در سلسله مراتب این وزارت‌خانه، اعم از: قانون‌گذار، مجری و ... در تعامل با سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و ارتش و سایر نهاد‌های نظامی برای وضع قوانین لازم، امری ایثارگرانه جلوه می‌کند. تحقق چنین امری فقط در مواجهه با واقعیتی به نام جنگ امکان‌پذیر بود تا زمینه‌ی حضور و نقش‌آفرینی دانش‌آموزان را در جبهه‌ها فراهم کند. بر همین اساس، برای تمام مراحل و شرایط موجود، مقررات تحصیلی جدیدی تعریف شد. بخشی از این مقررات مربوط به ادامه تحصیل در خط مقدم جبهه بود که شاید چنین شرایطی در جنگ‌های بشری تا این زمان بی‌سابقه تلقی می‌شد.

این تکاپوها زمینه‌ای فراهم کرد که دانش‌آموزان و معلمان آموزش و پرورش نیز همچون سایر اقشار جامعه در دفاع مقدس سهیم باشند. شاید بررسی مجدد آمار فرهنگیان و دانش‌آموزان اعزامی به جبهه گویای این ادعاست:

تعداد معلمان اعزام‌شده به جبهه‌ها: 92883 نفر

تعداد دانش‌آموزان اعزام‌شده به جبهه‌ها: 550000 نفر

تعداد کارکنان اداری اعزام‌شده به جبهه‌ها: 18084 نفر

تعداد دانشجو معلمان اعزام‌شده به جبهه‌ها: 18300 نفر

به جز این آمارها، هزاران نفر از مجموع کارکنان آموزش و پرورش نیز در 253 مجتمع آموزشی رزمندگان و 4476 کلاس درس در جبهه‌ها و پشت جبهه به رزمندگان دانش‌آموز آموزش دادند و عقب‌ماندگی‌های درسی آنان را جبران کردند.

منابع

- آرشیو مرکز اسناد شورای عالی آموزش و پرورش:
- مصوبه‌ی شماره‌ی 281، مورخ 61/8/16.
- سند شماره‌ی 198/11، تاریخ 62/1/8.
- سند شماره‌ی 1661/س، تاریخ 62/1/24.
- سند شماره‌ی 608/کاد، تاریخ 62/2/18.
- سند شماره‌ی 2176/2/س، تاریخ 63/2/11.
- سند شماره‌ی 971/فن، تاریخ 63/3/6.
- سند شماره‌ی 22/آموز، تاریخ 63/5/27.
- سند شماره‌ی 3727/س، تاریخ 63/5/29.
- سند شماره‌ی 3890/س، تاریخ 63/5/31.
- سند شماره‌ی 4004/س، تاریخ 63/6/4.
- سند شماره‌ی 9770/س، تاریخ 63/9/11.
- سند شماره‌ی 19467/دو، تاریخ 63/10/3.
- سند شماره‌ی 587/هما، تاریخ 63/10/27.
- سند شماره‌ی 68/ام، تاریخ 63/11/20.
- سند شماره‌ی 8/هما، تاریخ 64/1/7.
- سند شماره‌ی 1783/؟، تاریخ 64/2/10.
- این سند فاقد شماره است، تاریخ 64/2/17.
- سند شماره‌ی 434/س، تاریخ 64/2/24.
- سند شماره‌ی 845/هما، تاریخ 64/3/2.
- سند شماره‌ی 846/هما، تاریخ 64/3/2.
- سند شماره‌ی 5312/هما، تاریخ 64/3/5.

- سند شماره‌ی 1785/هما، تاریخ 64/4/12.
- سند شماره‌ی 12435/هما، تاریخ 64/5/14.
- شماره‌ی 12951/هما، تاریخ 64/6/4.
- سند شماره‌ی 12953/هما، تاریخ 64/6/4.
- سند شماره‌ی 12953/؟، هما، تاریخ 64/6/4.
- سند شماره‌ی 12955/هما، تاریخ 64/6/4.
- سند شماره‌ی 12968/هما، تاریخ 64/6/4.
- سند شماره‌ی 12969/هما، تاریخ 64/6/4.
- سند شماره‌ی 17721/هما، تاریخ 64/7/1.
- سند شماره‌ی 0/842، تاریخ 64/7/2.
- سند با شماره‌ی رونوشت 12491/س، تاریخ 64/7/29.
- سند شماره‌ی 14622/ه، تاریخ 64/8/12.
- سند شماره‌ی 15311/هما، تاریخ 64/9/5.
- سند شماره‌ی 139691/س، تاریخ 64/9/11.
- سند شماره‌ی 39795-90/س، تاریخ 64/9/12.
- سند شماره‌ی 16606/هما، تاریخ 64/10/17.
- سند شماره‌ی 6701، تاریخ 64/10/19.
- سند شماره‌ی 12837/س، تاریخ 64/11/5.
- سند شماره‌ی 4-4852/س، تاریخ 64/11/6.
- سند شماره‌ی 133664/دو، تاریخ 64/12/11.
- سند شماره‌ی 1002-26-124/ی، تاریخ 64/12/14.
- سند شماره‌ی 1003/09/44/72، تاریخ 64/12/21.
- شماره‌ی 1728/هما، تاریخ 65/2/8.
- شماره‌ی 1983/س، تاریخ 65/2/27.
- شماره‌ی 1240/؟، تاریخ 65/2/27.
- سند شماره‌ی 11090/س، تاریخ 65/3/6.
- سند شماره‌ی 12/؟، هما، تاریخ 65/8/7.
- سند شماره‌ی 1649/جنگ، تاریخ 65/8/14.
- سند شماره‌ی 1872، تاریخ 65/11/2.
- عنوان سند: آیین‌نامه‌ی اجرایی و جداول مواد درسی مجتمع‌های آموزشی رزمندگان، اسفند 1363.
- عنوان سند: چگونگی تأسیس و توسعه‌ی مجتمع‌های رزمندگان (مدارس ایثارگرن).

- مطهری، مرتضی (1392). احیای تفکر اسلامی، [بی جا]: نشر صدرا.